

Esencjalizm czy hipoteza podobieństwa płci? Różnice między kobietami a mężczyznami w cechach Wielkiej Piątki i paradoks równości – przegląd literatury

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie przeglądu badań dotyczących psychologicznych różnic w osobowości między kobietami a mężczyznami, ze szczególnym uwzględnieniem pytania badawczego: czy dostępne dane empiryczne wspierają hipotezę podobieństwa płci, czy raczej wskazują na istnienie stabilnych i istotnych różnic między płciami. Analiza skupia się na modelu Wielkiej Piątki i obejmuje zarówno ogólne wymiary osobowości, jak i ich bardziej szczegółowe aspekty. Z dotychczasowych wyników wyłania się dość spójny obraz: najbardziej wyraźne i stabilne różnice pojawiają się w neurotyczności oraz ugodowości, w których kobiety zwykle osiągają wyższe wyniki. W przypadku ekstrawersji, otwartości na doświadczenie i sumienności różnice są z reguły niewielkie, ponieważ poszczególne aspekty tych wymiarów często wykazują odmienne kierunki efektów, co prowadzi do ich wzajemnego zniwelowania się w analizach ogólnych. Artykuł porusza także zjawisko znane jako paradoks równości płci, zgodnie z którym różnice psychologiczne między kobietami a mężczyznami bywają większe w społeczeństwach bogatszych i bardziej egalitarnych. W podsumowaniu podkreślono, że choć różnice między płciami przyjmują małą lub średnią wielkość efektu, ich interpretacja często zależy od przyjętej perspektywy badawczej, co może prowadzić do rozbieżnych wniosków.

SŁOWA KLUCZOWE: różnice między kobietami a mężczyznami, osobowość, Wielka Piątka, hipoteza podobieństwa płci, paradoks równości płci.

ABSTRACT

The aim of this article is to present a review of research on psychological personality differences between women and men, with particular emphasis on the research question of whether existing empirical evidence supports the gender similarities hypothesis or instead points to stable and meaningful sex differences. The analysis focuses on the Big Five model, encompassing both the broad personality dimensions and their more specific aspects. The existing findings reveal a fairly consistent pattern: the most pronounced and stable differences emerge in neuroticism and agreeableness, where women typically obtain higher scores. In the case of extraversion, openness to experience, and conscientiousness, differences are generally small, as the individual aspects of these dimensions often show effects in opposite directions, which leads them to cancel each other out in overall analyses. The article also addresses the phenomenon known as the gender-equality paradox, according to which psychological differences between women and men tend to be larger in wealthier and more egalitarian societies. The

conclusion emphasizes that although sex differences typically fall within the small to medium range of effect sizes, their interpretation often depends on the adopted research perspective, which may lead to divergent conclusions.

KEY WORDS: differences between men and women; personality; Big Five; gender similarities hypothesis; gender-equality paradox.

Wprowadzenie

Przez dekady dyskurs naukowy ewoluował od esencjalistycznego postrzegania kobiet i mężczyzn jako fundamentalnie różnych¹ w stronę modeli akcentujących podobieństwa. Nie ma jednoznacznej zgody co do tego, jaki zakres lub rozmiar różnic można uznać za błahy lub wysoce istotny. Na podstawie jednych badań (np. Janet Hyde) stawiano hipotezy o przeważających podobieństwach płci², natomiast w innych (np. Del Giudice i in.) wyciągano wnioski, że jest to fałszywe przeświadczenie wynikające z kwestii metodologicznych³. Analiza i zrozumienie różnic między płciami może mieć kluczowe znaczenie w konstruowaniu przyszłych badań i ich interpretacji, a nawet w budowaniu przekonań społecznych⁴.

Poniższy przegląd ma na celu analizę literatury w oparciu o dominujący w obecnych badaniach osobowości model tzw. Wielkiej Piątki. Współczesne analizy pozwalają na dekompozycję głównych czynników na bardziej szczegółowe aspekty (*facets*). Umożliwia to porównywanie konkurencyjnych hipotez: hipotezy podobieństwa płci (*gender similarities hypothesis*) postulowanej przez Janet Hyde⁵, sugerującej, że różnice są znikome, oraz wyników badań wskazujących na znaczące, stabilne i możliwe do replikacji różnice między płciami.

W ramach przeglądu postawiono również pytanie badawcze: w jakim stopniu badania nad strukturą osobowości przy użyciu Wielkiej Piątki oraz analizy międzykulturowe pozwalają rozstrzygnąć spór między hipotezą podobieństwa płci a teoria-

mi zakładającymi trwałe różnice psychologiczne?

Dobór literatury był podyktowany dążeniem do uwzględnienia szerokiego spektrum perspektyw badawczych – od klasycznych metaanaliz po bardziej aktualne badania międzykulturowe. Szczególny nacisk położono na badania o dużej liczbie prób i zasięgu globalnym. Przegląd w dużej mierze opiera się na pięcioczynnikowym modelu osobowości jako dominującym paradygmacie we współczesnej psychologii osobowości i został uzupełniony o wybrane doniesienia wykraczające poza ten standard. Proces gromadzenia literatury polegał na przeszukiwaniu elektronicznych baz danych (m.in. EBSCO, Google Scholar, PubMed) pod kątem publikacji z lat 1987–2026. Tak szeroki zakres czasowy był uzależniony od uwzględnienia klasycznych badań i metaanaliz istotnych dla współczesnego dyskursu o różnicach w osobowości między płciami. Strategia wyszukiwania wykorzystywała kombinacje słów kluczowych w języku angielskim i polskim, obejmując takie terminy jak: „sex differences in personality”, „gender differences in personality”, „Big-Five differences between men and women”, „gender similarities hypothesis” oraz „gender-equality paradox”.

W pierwszej części przeglądu omówiono różnice w obrębie każdego z pięciu czynników osobowości: neurotyczności, ekstrawersji, otwartości na doświadczenie, ugodowości i sumienności. Następnie przedstawiono badania wykraczające poza standardowy model Wielkiej Piątki. W ostatniej sekcji artykułu zostaje podjęta próba integracji tych danych w per-

1 S. Shields, *Functionalism, Darwinism, and the Psychology of Women*, „American Psychologist” 1975, vol. 30, iss. 7, s. 739–754.

2 J.S. Hyde, *The Gender Similarities Hypothesis*, „American Psychologist” 2005, vol. 60, iss. 6, s. 581–592.

3 M. Del Giudice, T. Booth, P. Irwing, *The Distance Between Mars and Venus: Measuring Global Sex Differences in Personality*, „PLOS ONE” 2012, vol. 7, no. 1, e29265.

4 J.S. Hyde, *Gender Similarities and Differences*, „Annual Review of Psychology” 2014, vol. 65, s. 373–398.

5 Tamże.

spektywie globalnej za pomocą analizy tzw. paradoksu równości płci – zjawiska, w którym różnice psychologiczne między kobietami a mężczyznami zdają się być największe w bogatych i egalitarnych społeczeństwach⁶.

Wielka Piątka

Neurotyczność

Neurotyczność (ang. *neuroticism*) opisuje tendencję do doświadczania negatywnych emocji oraz powiązanych z nimi procesów. Do cech konstytuujących neurotyczność należą m.in. lęk, gniew czy chwiejność emocjonalna⁷. Osoby, które osiągają wysokie wyniki w zakresie tego czynnika, mają tendencję do zamartwiania się i są podatne na łatwe zranienie uczuć⁸.

W badaniach nad neurotycznością kobiety konsekwentnie osiągały wyższe wyniki niż mężczyźni. Na poziomie aspektów (ang. *facets*) stwierdzono, że kobiety częściej niż mężczyźni wykazują wysokie poziomy depresji, samoświadomości i wrażliwości⁹. Feingold w obszernej metaanalizie wykazał, że jedną z większych rozbieżności między płciami jest również ogólny lęk (ang. *anxiety*), ale nie lęk społeczny (nie wykazano różnicy)¹⁰.

Choć w ogólnych wynikach kobiety częściej osiągały wysokie wyniki, w aspekcie złości (ang. *anger*)

mężczyźni na ogół wykazywali wyższe nasilenie tej cechy. Jednak Costa i współpracownicy twierdzą, że różnica ta może wynikać z różnych sposobów operacjonalizacji, w których część z nich podkreśla doświadczanie gniewu, podczas gdy inne akcentują samą postawę antagonistyczną¹¹.

Neurotyczność jest jedną z najbardziej różnicujących płcie cech. Wielkość efektu oscyluje wokół $d = 40$ w różnych badaniach¹².

Ugodowość

Ugodowość (ang. *agreeableness*) jest związana z utrzymywaniem harmonii społecznej. Obejmuje takie cechy jak empatia, życzliwość, uprzejmość. Osoby, które osiągają wysokie wyniki w ugodowości, częściej lubią współpracować z innymi i wykazują się większą empatią¹³. Cecha ta obejmuje swoim zakresem również prostolinijność, altruizm, uległość, skromność i delikatność. Feingold wyróżnił dwa główne aspekty ugodowości: zaufanie (ang. *trust*) i wrażliwość (ang. *tender-mindedness*)¹⁴.

Podobnie jak w przypadku neurotyczności, ta cecha jest czynnikiem, w którym znacząco wyższe wyniki osiągają kobiety. Choć dane są zróżnicowane, wykazują stałą tendencję: płęć żeńska deklaruje wyższy poziom zaufania (ang. *trust*; $d = 0,25$), a w największym stopniu – wrażliwości lub troskliwości (ang. *nurturance*; $d = 0,97$)¹⁵. Lippa utrzymuje, że ugodowość, obok neurotyczności,

6 D.P. Schmitt i in., *Why Can't a Man Be More Like a Woman? Sex Differences in Big Five Personality Traits Across 55 Cultures*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2008, vol. 94, iss. 1, s. 168–182.

7 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, *Gender Differences in Personality Across the Ten Aspects Of The Big Five*, „Frontiers in Psychology” 2011, vol. 2, no. 178.

8 J.S. Hyde, *Gender Differences in Personality and Social Behavior*, w: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. N.J. Smelser, P.B. Baltes, 2001, s. 5989–5994.

9 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, *Gender differences in Personality Traits Across Cultures: Robust and Surprising Findings*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2001, vol. 81, iss. 2, s. 322–331.

10 A. Feingold, *Gender Differences in Personality: A Meta-Analysis*, „Psychological Bulletin” 1994, vol. 116, no. 3, s. 429–456.

11 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, dz. cyt., s. 322–331.

12 P.J. Kajonius, J. Johnson, *Sex Differences in 30 Facets of the Five Factor Model of Personality in the Large Public (N = 320,128)*, „Personality and Individual Differences” 2018, s. 126–130; R.A. Lippa, *Gender Differences in Personality and Interests: When, Where, And Why?*, „Social and Personality Psychology Compass” 2010, iss. 11, s. 1098–1110; D.P. Schmitt i in., dz. cyt., s. 168–182; B. Rammstedt i in., *Revisiting Gender Differences in Personality: New Evidence on Big Five Domains and Facets With Large-Scale Samples From 27 Nations*, SSRN 2024, s. 5.

13 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, dz. cyt.

14 A. Feingold, dz. cyt., s. 429–456.

15 J.S. Hyde, *Gender Differences in Personality...*, dz. cyt., s. 5989–5994; S.C. South, A.M. Jarnecke, C.E. Vize, *Sex Differences in the Big Five Model Personality Traits: A Behavior Genetics Exploration*, „Journal of Research in Personality” 2018, vol. 74, s. 158; B. Rammstedt i in. dz. cyt., s. 5; H.R. Slobodskaya, O.S. Kornienko, *Age and Gender Differences*

jest jedną z największych różnic (według wielkości efektu) między mężczyznami a kobietami w zakresie Wielkiej Piątki¹⁶. Natomiast w niektórych badaniach nie zaobserwowano żadnych znaczących różnic¹⁷.

Sumiennosc

Sumiennosc (ang. *conscientiousness*) jest związana z samodyscypliną, organizacją i kontrolą impulsów, a także zdaje się odzwierciedlać zdolność do samokontroli w celu przestrzegania zasad lub dążenia do celu¹⁸.

Kobiety uzyskują nieco wyższe wyniki niż mężczyźni w niektórych aspektach sumiennosci, takich jak porządek, obowiązkowość i samodyscyplina¹⁹. Różnice te nie są jednak obserwowane we wszystkich kulturach, a w innych aspektach nie są znaczące.

Ekstrawersja

Ekstrawersja (ang. *extraversion*) odzwierciedla towarzyskość, poszukiwanie doznań, odczuwanie pozytywnych emocji i asertywność²⁰. Na poziomie całej tej domeny różnice między płciami są niewielkie, choć kobiety zazwyczaj uzyskują wyższe wyniki.

Przyczyną niewielkiego efektu mogą być równoważące się różnice na poziomie pewnych aspektów ekstrawersji. Kobiety mają tendencję do uzyskiwania wyższych wyników niż mężczyźni w zakresie ciepła, towarzyskości i pozytywnych emocji, podczas gdy mężczyźni uzyskują wyższe w zakresie poszukiwania emocji oraz asertywności²¹.

Feingold przypuszcza, że różnica w asertywności może wynikać z wieku (różnica w wynikach była znacząca jedynie u dorosłych) lub operacjonalizacji asertywności, lub obu tych czynników²².

Otwartość na doświadczenie

Otwartość na doświadczenie (ang. *openness to experience*) odzwierciedla wyobraźnię, kreatywność, ciekawość intelektualną i docenianie doświadczeń estetycznych oraz odnosi się do zdolności zwracania uwagi na złożone bodźce i ich przetwarzanie²³.

Zwykle nie stwierdza się znaczących różnic między płciami w zakresie otwartości, prawdopodobnie ze względu na to, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni osiągają wysokie wyniki w różnych aspektach tej cechy²⁴. W większości badań płęć żeńska uzyskuje wyższe wyniki niż męska w kwestii estetyki (wrażliwość na piękno) i uczuć (otwartość na emocje), podczas gdy w aspektach pomysłów i intelektu jest odwrotnie²⁵.

Otwartość na doświadczenie jest również silnie związana z wiekiem – wzrasta w okresie późnej adolescencji, a następnie maleje w środkowej i późnej części dorosłości zarówno u kobiet, jak i mężczyzn²⁶.

Różnice spoza Wielkiej Piątki

Wielu badaczy sądzi, że pięcioczynnikowy model osobowości nie jest wystarczająco precyzyjny, dlatego proponują alternatywne modele oraz modyfi-

in *Personality Traits From Early Childhood Through Adolescence*, „Journal of Personality” 2021, vol. 89, iss. 5, s. 933.

16 R.A. Lippa, dz. cyt., s. 1098–1110.

17 L. Rey, N. Extremera, *Agreeableness and Interpersonal Forgiveness in Young Adults: The Moderating Role of Gender*, „Terapia Psicológica” 2016, vol. 34, no. 2, s. 103–110; Dur Khan, *Gender Differences in Personality Traits in Relation to Academic Performance*, „MIER Journal of Educational Studies Trends and Practices” 2020, vol. 10, no. 1, s. 124.

18 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, dz. cyt.

19 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, dz. cyt., s. 322–331; S. Iimura, K. Taku, *Gender Differences in Relationship Between Resilience and Big Five Personality Traits in Japanese Adolescents*, „Psychological Reports” 2018, vol. 121, no. 5, s. 920

20 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, dz. cyt.

21 A. Feingold, dz. cyt., s. 429–456.

22 Tamże.

23 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, dz. cyt.

24 Tamże.

25 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, dz. cyt., s. 322–331.

26 R. Lehmann i in., *Age and Gender Differences in Motivational Manifestations of the Big Five From Age 16 to 60*, „Developmental Psychology” 2013, vol. 49, no. 2, s. 365–383.

kacje konkretnych aspektów Wielkiej Piątki, bądź w ogóle badanie innych cech²⁷.

Weisberg i współpracownicy przeprowadzili badanie z wykorzystaniem 10 innych, a według autorów bardziej szczegółowych, aspektów pięcioczynnikowego modelu osobowości. Badanie wykazało wyższe wyniki kobiet we współczuciu, rozumianym jako tendencja do emocjonalnego inwestowania w ludzi i nawiązywania relacji na poziomie emocjonalnym. Kobiety częściej wykazywały również uprzejmość (okazywanie szacunku innym) oraz uporządkowanie (cechę związaną z utrzymaniem porządku i organizacji, w tym perfekcjonizmu). Natomiast u mężczyzn wykazano wysokie natężenie asertywności (cech związanych z dominacją).

Różnice, które wykraczają poza Wielką Piątkę, można odnaleźć również w samoocenie. Choć w ogólnej samoocenie nie obserwuje się znaczących różnic²⁸, płcie różnią się w konkretnych podtypach samooceny. Największą różnicą jest ta związana z samooceną wyglądu fizycznego, w której znacznie wyższe wyniki osiągają mężczyźni²⁹.

Różnice w perspektywie globalnej

Różnice psychologiczne w osobowości między kobietami a mężczyznami nie są jednakowe – zależą również od kultury, w której występują. Badania jednoznacznie wskazują, że w niektórych krajach rozbieżności są bardziej znaczące niż w innych³⁰.

Międzykulturowe badania różnic między płciami implikują następujące wnioski – największe

dysproporcje mają miejsce w bogatych, prosperujących, egalitarnych kulturach. Wyniki te, choć nieintuicyjne, są dobrze przebadane w licznych badaniach o wysokich liczebnościach prób³¹.

Efekt ten jest częścią zjawiska nazywanego *gender-equality paradox* – w krajach bardziej egalitarnych znajduje się większe różnice między płciami w zakresie osobowości, samooceny i wielu innych cech³². Jest to wynik nieintuicyjny, ponieważ można by się spodziewać, że w bardziej równościowych społeczeństwach dysproporcje będą maleć, a nie powiększać się.

Jeśli chodzi o ogólne, międzykulturowe różnice między płciami Costa i inni przeanalizowali wyniki z 26 różnych kultur ($N = 23\,031$)³³. Największe rozbieżności pojawiły się w neurotyczności, ugodowości i asertywności – w większości kultur w obu pierwszych czynnikach wyższe wyniki osiągały kobiety, natomiast w trzecim – mężczyźni. Autorzy analizują możliwe teorie i zgadzają się, że modele ról społecznych (sugerujące, że większość różnic płciowych wynika z przyjęcia roli płciowej) i ewolucyjne (suponujące, że rozbieżności między płciami pojawiają się w tych dziedzinach, w których w toku ewolucji napotykały odmienne problemy adaptacyjne) zdają się być niewystarczające w obliczu uzyskiwanych wyników. Zgodnie z modelem ról społecznych dysproporcje między płciami w krajach postępowych i egalitarnych powinny być mniejsze niż w innych, jednak jest odwrotnie. Model ewolucyjny zakłada, że kultury mają bliźniaczo odzwierciedlać różnice płciowe, natomiast tak się nie dzieje. Są również badacze, którzy nie zgadzają

27 Y.J. Weisberg, C.G. DeYoung, J.B. Hirsh, dz. cyt.; M. Del Giudice, T. Booth, P. Irwing, dz. cyt.; G. Saucier, L.R. Goldberg, *What is Beyond the Big Five?*, „Journal of Personality” 1998, vol. 66, iss. 4, s. 495–524; J.S. Hyde, *Gender Differences in Personality...*, dz. cyt., s. 5989–5994.

28 J.S. Hyde, *Gender Differences in Personality...*, dz. cyt., s. 5989–5994.

29 B. Gentile i in., *Gender Differences in Domain-Specific Self-Esteem: A Meta-Analysis*, „Review of General Psychology” 2009, vol. 13, no. 1, s. 34–45.

30 R.A. Lippa, dz. cyt., s. 1098–1110.

31 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, dz. cyt., s. 322–331; S. Guimond, *Psychological Similarities and Differences Between Women and Men Across Cultures*, „Social and Personality Psychology Compass” 2008, vol. 2, iss. 4, s. 494–510; D.P. Schmitt i in., dz. cyt., s. 168–182; D.P. Schmitt i in., *Personality and Gender Differences in Global Perspective*, „International Journal of Psychology” 2017, vol. 52, no. 1, s. 45–56.

32 F.F. Connolly, M. Goossen, M. Hjern, *Does Gender Equality Cause Gender Differences in Values? Reassessing the Gender-Equality-Personality Paradox*, „Sex Roles: A Journal of Research” 2020, vol. 83, no. 1–2, s. 101–113; M. Balducci, *Linking Gender Differences With Gender Equality: A Systematic-Narrative Literature Review of Basic Skills and Personality*, „Frontiers in Psychology” 2023, vol. 14, s. 1.

33 P.T. Costa Jr., A. Terracciano, R.R. McCrae, dz. cyt., s. 322–331.

się z tym wnioskiem, twierdząc, że ewolucyjne wyjaśnienie dalej jest możliwe w świetle tych różnic³⁴.

Schmitt i in. uzyskiwali podobne wyniki, analizując 55 różnych kultur ($N = 17\ 637$)³⁵. Różnice między płciami były większe w zależności od stopnia rozwoju danego społeczeństwa. Najlepszymi predyktorami różnic były: równy dostęp do wiedzy i edukacji, długie i zdrowie życie, dobrostan ekonomiczny.

W obliczu tych wyników stawiane są różne hipotezy. Jedne bardziej akcentują rolę czynników biologicznych³⁶. Inne natomiast starają się wyjaśnić różnice na poziomie czysto społecznym³⁷. Większość jednak stara się łączyć oba te modele.

Wnioski końcowe

W psychologii stale toczy się spór o to, czy różnice między mężczyznami a kobietami są znaczące (*gender essentialism*), czy raczej błahe, a to podobieństwa są fundamentalne w analizie płci (*gender similarities hypothesis*). W świetle klasycznych metaanaliz oraz współczesnych badań można wyciągnąć następujące wnioski: różnice w osobowości między płciami występują, choć nie są duże – te największe często osiągają małą lub średnią wielkość efektu. Najsilniejsze i najbardziej stabilne międzykulturowo rozbieżności pojawiają się w zakresie neurotyczności i ugodowości. Kobiety zdecydowanie częściej osiągają wyższe wyniki w obu tych cechach. W innych czynnikach różnice mogą się pojawiać, jednak często zanikają przez znoszenie się wyników w konkretnych aspektach, tj. wyniki na poziomie ogólnej cechy mogą być identyczne, choć w podwymiarach znacząco różne. Przykładowo, nie znaleziono różnic w otwartości na doświadczenie, natomiast zaobserwowano różnice w estetyce czy intelekcie. To zjawisko wskazuje na możliwość potrzeby analizy na wyższym poziomie szczegółowości (może to jednak prowadzić do sztucznego wyolbrzymiania zaobserwowanych różnic).

Dodatkowo analiza kobiet i mężczyzn w zakresie osobowości w perspektywie globalnej potwierdza istnienie efektu, w którym największe dysproporcje pojawiają się w krajach najbogatszych i najbardziej egalitarnych (*gender-equality paradox*). Wielu badaczy w związku z tym odrzuca hipotezę określonych funkcji społecznych, w świetle której różnice miałyby być wynikiem przyjmowania społecznych ról płciowych. Nie ma zgody natomiast co do tego, czy w obliczu takich wyników model ewolucyjny się utrzymuje, czy nie.

Wyniki opisanych w powyższym przeglądzie badań nie rozstrzygają jednoznacznie sporu między podejściem esencjalistycznym a hipotezą podobieństwa płci. Z jednej strony różnic nie odnajduje się na poziomie wszystkich cech Wielkiej Piątki (lub są one niewielkie) – co wspiera hipotezę podobieństwa płci. Z drugiej strony część podobieństw może być wynikiem znoszenia się realnych różnic na poziomie aspektów (*facets*) danych wymiarów – co wspiera podejście esencjalistyczne. W świetle badań zdaje się, że (do pewnego stopnia) oba stanowiska opisują rzeczywisty obraz płci. Różnice w cechach Wielkiej Piątki między kobietami a mężczyznami istnieją, ale nie są znaczące – wielkość efektu często nie przekracza $d = 0,25$ – nie wyklucza to jednak istnienia konkretnych różnic psychologicznych wewnątrz ogólnych cech osobowości.

Możliwym rozwiązaniem sporu byłoby uznanie, że oba stanowiska mogą współwystępować na różnym poziomie analizy – podejście esencjalistyczne zdaje się odnosić do szczegółowej analizy podwymiarów cech Wielkiej Piątki, gdy hipoteza podobieństwa płci oddaje ich ogólną strukturę. Takie rozwiązanie wymaga natomiast dokładnej weryfikacji empirycznej. Dodatkowo przedstawiony w przeglądzie paradoks równości płci ukazuje, że egalitarność środowiska społecznego nie zmniejsza różnic, lecz jest powiązana z ich wzrostem, co potęguje złożoność problemu i utrudnia formułowanie ostatecznego wyjaśnienia. Dalsze badania i analizy są zatem konieczne.

34 R.A. Lipa, dz. cyt., s. 1098–1110.

35 D.P. Schmitt i in., *Why can't man...*, dz. cyt., s. 168–182.

36 Tamże.

37 S. Guimond, dz. cyt., s. 494–510.

BIBLIOGRAFIA

- Balducci M., *Linking Gender Differences With Gender Equality: A Systematic-Narrative Literature Review of Basic Skills and Personality*, „Frontiers in Psychology” 2023, vol. 14.
- Connolly F.F., Goossen M., Hjerme M., *Does Gender Equality Cause Gender Differences in Values? Reassessing the Gender-Equality-Personality Paradox*, „Sex Roles: A Journal of Research” 2020, vol. 83, no. 1–2.
- Costa P.T. Jr., Terracciano A., McCrae R.R., *Gender Differences in Personality Traits Across Cultures: Robust and Surprising Findings*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2001, vol. 81, iss. 2.
- Del Giudice M., Booth T., Irwing P., *The Distance Between Mars and Venus: Measuring Global Sex Differences in Personality*, „PLOS ONE” 2012, vol. 7, iss. 1, e29265.
- Dur Khan, *Gender Differences in Personality Traits in Relation to Academic Performance*, „MIER Journal of Educational Studies Trends and Practices” 2020, vol. 10, no. 1.
- Feingold A., *Gender Differences in Personality: A Meta-Analysis*, „Psychological Bulletin” 1994, vol. 116, no. 3.
- Gentile B. i in., *Gender Differences in Domain-Specific Self-Esteem: A Meta-Analysis*, „Review of General Psychology” 2009, vol. 13, no. 1.
- Guimond S., *Psychological Similarities and Differences Between Women and Men Across Cultures*, „Social and Personality Psychology Compass” 2008, vol. 2, iss. 4.
- Hyde J.S., *Gender Differences in Personality and Social Behavior*, w: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. N.J. Smelser, P.B. Baltes, 2001.
- Hyde J.S., *The Gender Similarities Hypothesis*, „American Psychologist” 2005, vol. 60, iss. 6.
- Hyde J.S., *Gender Similarities and Differences*, „Annual Review of Psychology” 2014, vol. 65.
- Kajonius P.J., Johnson J., *Sex Differences in 30 Facets of the Five Factor Model of Personality in the Large Public (N = 320,128)*, „Personality and Individual Differences” 2018, vol. 129.
- Lehmann R. i in., *Age and Gender Differences In Motivational Manifestations of the Big Five From Age 16 to 60*, „Developmental Psychology” 2013, vol. 49, no. 2.
- Iimura S., Taku K., *Gender Differences in Relationship Between Resilience and Big Five Personality Traits in Japanese Adolescents*, „Psychological Reports” 2018, vol. 121, no. 5.
- Lippa R.A., *Gender Differences in Personality and Interests: When, Where, And Why?*, „Social and Personality Psychology Compass” 2010, vol. 4, iss. 11.
- McCrae R.R., Costa P.T., *Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1987, vol. 52, iss. 1.

- McCrae R.R., Costa P.T., *The NEO Personality Inventory: Using the Five-Factor Model in Counseling*, „Journal of Counseling & Development” 1991, vol. 69, no. 4.
- Rammstedt B. i in., *Revisiting Gender Differences in Personality: New Evidence on Big Five Domains and Facets With Large-Scale Samples From 27 Nations*, „SSRN” 2024.
- Rey L., Extremera N., *Agreeableness and Interpersonal Forgiveness in Young Adults: The Moderating Role of Gender*, „Terapia Psicológica” 2016, vol. 34, no. 2.
- Saucier G., Goldberg L.R., *What is Beyond the Big Five?*, „Journal of Personality” 1998, vol. 66, iss. 4.
- Schmitt D.P. i in., *Why Can't a Man Be More Like a Woman? Sex Differences in Big Five Personality Traits Across 55 Cultures*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2008, vol. 94, iss. 1.
- Schmitt D.P. i in., *Personality and Gender Differences in Global Perspective*, „International Journal of Psychology” 2017, vol. 52, no. 1.
- Shields S., *Functionalism, Darwinism, and the Psychology of Women*, „American Psychologist” 1975, vol. 30, iss. 7.
- Slobodskaya H.R., Kornienko O.S., *Age and Gender Differences in Personality Traits From Early Childhood Through Adolescence*, „Journal of Personality” 2021, vol. 89, iss. 5.
- South S.C., Jarnecke A.M., Vize C.E., *Sex Differences in the Big Five Model Personality Traits: a Behavior Genetics Exploration*, „Journal of Research in Personality” 2018, vol. 74.
- Weisberg Y.J., DeYoung C.G., Hirsh J.B., *Gender Differences in Personality Across the Ten Aspects of the Big Five*, „Frontiers in Psychology” 2011, vol. 2, no. 178.
- Zuckerman M., Li C., Hall J.A., *When Men and Women Differ in Self-Esteem and When They Don't: A Meta-Analysis*, „Journal of Research in Personality” 2016, vol. 64.